

Н. В. Жмур,
кандидат юридичних наук

В. В. Тодчук,
магістр права

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ НОТАРІУСОМ

Національний авіаційний університет
проспект Космонавта Комарова, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: vdovenko_nataliy@ukr.net

Мета: у статті досліджуються особливості та порядок захисту цивільних прав нотаріусом. Аналізуються погляди вчених на поняття і сутність способів захисту цивільних прав. **Методи дослідження:** у роботі застосовувались філософсько-світоглядні, загальнонаукові та спеціальні методи. **Результати:** визначається поняття і сутність захисту цивільних прав. Види способів захисту цивільних прав. Зроблено висновок про те, інститут нотаріату є базовим інститутом, який захищає цивільні права та інтереси та довів свою надійність і легітимність протягом довгого періоду часу. **Обговорення:** ролі й місця захисту цивільних прав нотаріусом у системі захисту цивільних прав. Тому ми приєднуємось до позиції тих дослідників, які пропонують виважено підходити до реформування нотаріату, особливо стосовно передачі частини його повноважень професійно невідготовленим фахівцям.

Ключові слова: захист цивільних прав, юрисдикційні способи захисту цивільних прав, неюрисдикційні способи захисту цивільних прав.

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах реформування системи судочинства, економічних відносин, вдосконалення механізму захисту прав і свобод людини та громадянина важливого значення надають розширення повноважень юридичним механізмам та інституціям по захисту цивільних прав та інтересу, як одного з базових і ключового права суб'єктів цивільних прав. При всій різноманітності, способів та засобів захисту цивільних прав та інтересів, в умовах оновлення та удосконалення чинного законодавства України, сьогодні є теоретично недостатньо осмисленими, вони мають свої проблеми, які необхідно вирішувати. Способи захисту цивільних прав можна визначити як встановленні цивільним законодавством заходи, які можуть бути застосовані особою для захисту своїх цивільних прав та спрямовані на припинення та попередження правопорушень, а також на відновлення порушених прав або на-

дання певної компенсації особі, права якої порушені, у випадку неможливості відновлення порушеного права [1, с. 347].

Аналіз досліджень і публікацій. У науковій юридичній літературі проблеми у захисту цивільних прав та інтересів розглядали О.В. Дзера, І.О. Дзера, І.А. Бірюков, Ю.О. Заїка, І. Жилінкова, З.В. Ромовська, Є.О. Харитонов, О.О. Підпригора, Г.П. Тимченко, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць, А.Г. Ярема, І.В. Венедіктова, О.І. Мацегорін та інші дослідники, які зробили вагомий внесок у розробку даної проблеми, констатуючи при цьому необхідність її подальшого вивчення. Проте поза увагою науковців, залишилися проблеми захисту цивільних прав та інтересів нотаріусом. Однак, незважаючи на інтенсивність та широкий спектр досліджень, присвячених різним аспектам захисту цивільних прав, багато питань у цій сфері залишаються ще дискусійними, а саме стосовно особливостей захисту ци-

вільних прав нотаріусом в контексті останніх змін в нотаріальному законодавстві.

Метою статті є визначення поняття і сутності захисту цивільних прав та інтересу та зосередимо свою увагу на особливостях захисту цивільних прав нотаріусом.

Виклад основного матеріалу. Захист цивільних прав здійснюється відповідно до положень ст. 15 ЦК України кожній особі гарантовано право на захист цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання, а також право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Специфіка цивільно-правового захисту має свої особливості, так вони у багатьох випадках є більш ефективними і бажаними для власника порівняно із засобами, передбаченими іншими галузями права. Так, власник, який є потерпілим унаслідок викрадення майна, більш зацікавлений у витребуванні від викрадача майна, ніж у застосуванні до нього кримінальної міри покарання. Цивільно-правові засоби в основному спрямовані на відновлення попереднього майнового стану власника, на усунення перешкод у здійсненні ним правомірностей тощо [3, с. 98]. За наведеного, будь-який учасник цивільно-правових відносин має можливість звернутися до суду з позовними вимогами про захист чи відновлення порушеного, невизнаного чи оспорюваного права чи інтересу за допомогою конкретного способу, перелік яких встановлено в ст. 16 ЦК України [4].

Можливість захисту цивільних прав нотаріусом передбачено статтею 18 ЦК України. Стаття 5 Закону України «Про нотаріат» [5] зобов'язує нотаріуса сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав і захисті законних інтересів. На відміну від різноманітних способів захисту цивільних прав у суді, нотаріус, відповідно до ст. 18 ЦК України, здійснює захист тільки в один спосіб – шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку передбачених законом.

Важливо звернути увагу на те, що захист цивільних прав та інтересів, не завжди можливий за участі нотаріуса. Тому слід детально дослідити статистичні дані та законодавство, щоб

вирішити проблеми, які виникають при захисті цивільних прав та інтересів громадян нотаріусом.

Нотаріальна форма захисту також є юридичною формою захисту суб'єктивних цивільних прав, хоча деякі науковці відносять її до адміністративної форми [6, с. 13]. На нашу думку, з цим важко погодитися, оскільки нотаріуси не належать до органів державної влади, не здійснюють функцій управління, а їхня діяльність зводиться до правозастосування. Наведене дає підстави кваліфікувати нотаріальну діяльність як особливу юридичну форму захисту суб'єктивних цивільних прав.

Аналізуючи нотаріальну форму захисту, слід відзначити тенденції до розширення законодавчих меж захисної діяльності органів нотаріату у сфері приватного права, яка відповідно до ст. 18 ЦК України поки що обмежена вчиненням виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом. Так, Т. М. Підлубна зауважує, що нотаріат захищає інтереси, пов'язані з установленням очевидних фактів і обставин, тоді як суд установлює такі факти та обставини, існування яких не є очевидним, і потребує значного аналізу доказів.

Правовий конфлікт може виражатися не тільки у правовідносинах певних осіб. Він має місце й у випадку, якщо є інші реальні перешкоди (або загроза їх виникнення) при здійсненні цивільних прав. На подолання цих перешкод спрямована насамперед діяльність нотаріуса щодо встановлення фактів. Як правило, захист прав та інтересів нотаріусом здійснюється через посвідчення правочинів, підтвердження наявності певних прав для їх майбутньої реалізації.

Основним засобом реалізації нотаріальної форми захисту є вчинення виконавчого напису на борговому документі. Інші вчені відносили до захисної діяльності нотаріату серед іншого нотаріальне посвідчення згоди одного з батьків на вивезення іншим дитини за межі держави [7, с. 192].

Однак зауважимо, що в усіх цих випадках нотаріус не здійснює захисту суб'єктивного права в його традиційному розумінні як застосування певного примусового заходу, спря-

мованого на відновлення порушеного права чи майнової сфери потерпілого. Можливо, існують підстави вести мову про превентивний (попереджувальний) характер нотаріальної діяльності та, відповідно, віднесення її до складу заходів з охорони права, але не захисту. З цих підстав нині чинну редакцію ст. 18 ЦК України слід вважати вдалою.

Нині на території України діє 776 державних нотаріальних контор та працює 5590 приватних нотаріусів [8]. Проте, попри це, актуальною залишається проблема кадрового дефіциту в держнотконторах у віддалених регіонах держави. На вирішення даної проблеми, в перспективі, спрямований Проект Закону України №9311 від 21.11.2018 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій захисту державою права власності» які внесли народні депутати України: Іванчук А.В., Луценко І.С. Даний законопроект № 9311 заявлений як антирейдерський та містить багато положень, що стосуються сфери державної реєстрації, нотаріату [9].

Даний законопроект пропонує видавати свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю співробітникам управлінь юстиції та посадовим особам органів місцевого самоврядування: без проходження спеціального стажування; без досвіду роботи помічником нотаріуса; без досвіду роботи в державних реєстрах; без складання кваліфікаційного іспиту.

Щоправда, це можливо за умови, що ці особи відпрацюють три роки у державних нотаріальних конторах. Але — ці контори будуть визначатися Мін'юстом на власний розсуд [9].

Проте, в професійному середовищі щодо залучення подібних реєстраторів до вчинення нотаріальних дій є наступні міркування. Так, В.П. Пилипенко, вважає, що це буде яскравим порушенням принципу рівності. Адже всі інші претенденти на цю посаду змушені будуть складати такий іспит. Отже, доступ до професії нотаріуса буде не однаковим. Окрім того, такі зміни можуть призвести до залучення у професію нотаріуса непрофесійних кадрів. По суті, є ризики стати свідками безконтрольного роздавання свідоцтв на право займатися нотаріаль-

ною діяльністю державним чиновникам та ще деяким категоріям осіб. Проти таких ініціатив виступив Міжнародний союз нотаріату. Що й не дивно, адже законопроект, який реформує нотаріат, готували без участі нотаріусів. Тобто без професійного аналізу, зокрема доцільності запропонованих змін [10].

Так, на думку президента Нотаріальної палати України В. Марченка, нотаріат — на сьогодні єдина правова інституція в Україні, яка спроможна захистити власність та яка завжди стоїть на заваді рейдерству. Кредит довіри держави щодо наданих публічних повноважень у сфері державної реєстрації нотаріатом повністю виправдано. Це підтвердили й самі розробники законопроекту № 9311, публічно оголосивши під час його презентації факт відсутності зловживань з боку нотаріусів у сфері державної реєстрації, а також заклавши в основу всіх антирейдерських механізмів — одночасність обов'язкового нотаріального посвідчення правочину і державної реєстрації прав. Безумовно, нотаріальна спільнота підтримує необхідність законодавчого посилення гарантій захисту законних прав та інтересів громадян і бізнесу в Україні. Проте, на жаль, запропоновані законопроектом № 9311 зміни не розв'яжуть наявних проблем, а, навпаки, погіршать існуюче становище [11].

Проте у даного законопроекту є і відкриті прибічники. За словами виконавчого директора Європейської Бізнес Асоціації – А. Дерев'яно: «за останні кілька років бізнес досить часто звертався до нас з метою захисту своїх порушених прав. Ми в Асоціації вважаємо, що будь-яке незаконне рейдерство має бути жорстко покарано. Відповідати за свої дії мають абсолютно всі. Так, найбільш важливими для бізнес-спільноти в законопроекті є 4 аспекти. Йдеться про позбавлення комунальних підприємств права вчиняти реєстраційні дії. Адже саме по реєстраторам комунальних підприємств була переважна більшість скарг у бізнесу. Крім того, зниження вартості нотаріальних дій, а саме – скасування болючої 1% плати від суми договору для приватних нотаріусів. Ми підтримуємо гідну оплату праці, але вартість має бути прозора, обумовлена ринковими факторами та сприя-

ла конкуренції. В той же час – посилення реєстраційних процедур при продажі корпоративних прав, оренді земельної ділянки та прав оренди загалом. І останнє, встановлення верхньої планки вартості нотаріальних дій у державних нотаріальних контрах – 10 тисяч неоподатковуваних мінімумів [12].

Нотаріат покликаний створювати належні умови для ефективної реалізації норм права фізичними та юридичними особами, захищати їхні суб'єктивні права і законні інтереси, надаючи правочинам публічної довіри, а документам більшої доказової сили. Крім того, нотаріат виконує превентивне завдання, запобігаючи суперечкам між сторонами цивільних правовідносин, захищаючи права осіб від можливих порушень у майбутньому, утворюючи між ними стабільні й передбачувані відносини. Відтак він є одним із важливих чинників формування правової держави [13, с. 3].

Отже інституту нотаріату як відповідний державний орган, який має на меті забезпечувати реальну реалізацію прав і обов'язків відповідних осіб, які звернулись за вчиненням юридичної дії, а в разі потреби охороняти і захищати права та інтереси відповідних осіб відіграє базову роль в спадкових правовідносинах. Як правило, відповідні нотаріальні дії, що забезпечують охорону спадкового майна вчиняється за місцем відкриття спадщини або за місцем знаходження майна, і підставою для її вчинення є заява (повідомлення), або доручення на її вчинення, або власна ініціатива нотаріуса [14, с. 103].

Висновки. Розглянувши дане питання ми вважаємо, що інститут нотаріату є базовим інститутом, який захищає цивільні права та інтереси та довів свою надійність і легітимність протягом довгого періоду часу. Тому ми приєднуємось до позиції тих дослідників, які пропонують виважено підходи до реформування нотаріату, особливо стосовно передачі частини його повноважень професійно не підготовленим фахівцям. Підтримуємо ті зміни, які направлені на розвиток інституту нотаріату та його вдосконалення щодо зменшення плати за вчинення окремих нотаріальних дій, доступ до таких послуг у віддалених районах, тощо. Вва-

жаємо, що наукові напрацювання мають бути в основі реформування інституцій, що забезпечують захист прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Література

1. Самозахист як спосіб захисту цивільних прав: Становлення держави та права в умовах глобалізації: теоретичний та практичний аспект: II Міжнар. наук. конф., 24 лютого 2012 р.: тези доп. / О.О. Чемериська, Н.В. Філик – К., 2012. – С. 347-349.
2. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 30.09.2016 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Філик Н.В. До питання самозахисту як способу захисту цивільних прав. – К.: Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). – 2008. – № 3-4. – С. 98-102.
4. Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами і доповненнями станом на 4 листопада 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
5. Про нотаріат: Закон України чинне законодавство зі змінами і доповненнями станом на 28.08.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3425-12>.
6. Вершинин А.П. Способы защиты гражданских прав в суде: дис. в виде науч. докл. на соискание учен. степени доктора юрид. наук: 12.00.03 / А.П. Вершинин. – СПб., 1998. – 56 с.
7. Кійко (Ковальчук) Т.М. Форми захисту особистих немайнових прав батьків / Т.М. Кійко (Ковальчук) // Право і Безпека. – 2013. – № 1. – С. 190–194.
8. Єдиний реєстр нотаріусів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ern.minjust.gov.ua/pages/default.aspx>
9. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій захисту державою права власності №9311 від 21.11.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64969.

10. Мін'юст хоче новий закон про нотаріат, та чи хоче його Україна? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.112.ua/mnenie/shcho-khovaiut-za-pokrashchenniam-notariatu-472423.html>

11. Руйнація нотаріальної системи, яка ефективно працює, не покращить захист власності та імідж держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/310833>.

12. Бізнес підтримує законопроект №9311 щодо протидії рейдерським атакам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eba.com.ua/biznes-pidtrymuje-zakonoproekt-9311-shhodo-protydiyi-rejderskym-atakam/>.

13. Желіховська Ю.В. Охорона цивільних прав та інтересів нотаріусом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київ, 2012. – 21 с.

14. Філик Н.В. Особливості юридичних вимог щодо вчинення нотаріальних дій по охорони спадкових прав / Н.В. Філик // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2013. – № 3. – С.102-107.

References

1. Samozakhyst yak sposib zakhystu tsyvilnykh prav: Stanovlennia derzhavy ta prava v umovakh hlobalizatsii: teoretychnyi ta praktychnyi aspekt: II Mizhnar. nauk. konf., 24 liutoho 2012 r.: tezy dop. / O.O. Chemeryska, N.V. Filyk – K., 2012. – S. 347-349.

2. Konstytutsiia Ukrainy: chynne zakonodavstvo zi zminamy ta dopov. stanom na 30.09.2016 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

3. Filyk N.V. Do pytannia samozakhystu yak sposobu zakhystu tsyvilnykh prav. K: Malyi i serednii biznes (pravo, derzhava, ekonomika). – 2008. – № 3-4. – S. 98-102.

4. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: chynne zakonodavstvo zi zminamy i dopovnenniamy stanom na 4 lystopada 2018 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

5. Pro notariat: Zakon Ukrainy chynne zakonodavstvo zi zminamy i dopovnenniamy stanom na 28.08.2018 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3425-12>.

6. Vershynyn A.P. Sposoby zashchyty hrazhdanskykh prav v sude: dys. v vyde nauch. dokl. na soyskanye uchen. stepeny doktora yuryd. nauk: 12.00.03 / A.P. Vershynyn. – SPb., 1998. – 56 s.

7. Kiiko (Kovalchuk) T.M. Formy zakhystu osobystykh nemainovykh prav batkiv / T.M. Kiiko (Kovalchuk) // Pravo i Bezpeka. – 2013. – № 1. – S. 190–194.

8. Iedynyi reiestr notariusiv [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ern.minjust.gov.ua/pages/default.aspx>

9. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shhodo posylennia harantii zakhystu derzhavoiu prava vlasnosti №9311 vid 21.11.2018 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64969.

10. Miniust khoche novyi zakon pro notariat, ta chy khoche yoho Ukraina? [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://ua.112.ua/mnenie/shcho-khovaiut-za-pokrashchenniam-notariatu-472423.html>

11. Ruinatsiia notarialnoi systemy, yaka efektyvno pratsiuie, ne pokrashchyt zakhyst vlasnosti ta imidzh derzhavy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.golos.com.ua/article/310833>.

12. Biznes pidtrymuie zakonoproekt № 9311 shhodo protydiyi reiderskym atakam [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://eba.com.ua/biznes-pidtrymuje-zakonoproekt-9311-shhodo-protydiyi-rejderskym-atakam/>.

13. Zhelihovs'ka Ju.V. Ohorona cyvil'nyh prav ta interesiv notariusom: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.03. – Instytut derzhavy i prava im. V.M. Korec'kogo NAN Ukrainy, Kyi'v, 2012. – 21 s.

14. Filyk N.V. Osoblyvosti yurydychnykh vymoh shhodo vchynennia notarialnykh dii po okhorony spadkovykh prav / N.V. Filyk // Yurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo. – 2013. – № 3. – S. 102-10

N. Zhumur, V. Todchuk

**FEATURES OF PROTECTION OF CIVIL RIGHTS
AND INTERESTS BY A NOTARY**

National Aviation University
Kosmonavta Komarova Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: vdovenko_nataliy@ukr.net

Purpose: the article examines the features and procedure for the protection of civil rights by a notary. Analyzed the views of scientists on the concept and essence of ways to protect civil rights. **Research methods:** philosophical and ideological, general scientific and special methods were used in the work. **Results:** the concept and essence of the protection of civil rights is determined. Kinds of way to protect civil rights. **It was concluded:** that free legal assistance is legal assistance, guaranteed by the state and fully or partially provided at the expense of the State Budget of Ukraine, local budgets and other sources and aimed at ensuring the realization of human and civil rights and freedoms, protection of these rights and freedoms, their recovery in case of violation. **Discussion:** of the role and place of protection of civil rights by a notary in the system of protection of civil rights. A notary intended to create appropriate conditions for the effective implementation of the rules of law by individuals and legal entities, protect their subjective rights and legitimate interests by providing public trust acts, and documents of greater probative force. We believe that the institute of notaries is a basic institution that protects civil rights and interests and has proved its reliability and legitimacy over a long period of time. Therefore, we join the position of those researchers who offer balanced approaches to the reform of the notaries, especially with regard to the transfer of some of its powers to professionally untrained professionals. We support those changes that are aimed at the development of the institute of notariate and its improvement.

Keywords: protection of civil rights, jurisdictional means of protecting civil rights, non-jurisdictional ways of protecting civil rights.